

Solidarni personalizem in dialoški univerzalizem

Temelj zdrave družbe ter primerne državljanske in domovinske vzgoje

✍ Bojan Žalec

Cilj vsake vzgoje je oblikovanje osebnosti z določenimi moralnimi značilnostmi: vzgoja je vzgoja za določene vrednote, načela in kreposti. To velja tudi za državljansko in domovinsko vzgojo. Katere so potemtakem moralne prvine, za katere naj vzgaja ta vzgoja?

Glede državljanskega vidika velja izpostaviti predvsem državljanske kreposti. Z njimi se ukvarja teorija državljanstva. Teorija državljanstva je posebna panoža politične filozofije in se ukvarja s praksami in krepostmi državljanov, ki so potrebne, da določena družba deluje. Katere od teh so še posebno pomembne za našo družbo? Izpostavil bi predvsem dve: dialoškost in zmožnost ugovarjanja centrom moči. Preden ju pojasnim, naj opozorim na težave v Sloveniji.

Slovensko družbo pesti vrsta negativnih značilnosti, ki ogrožajo svobodo, delovanje demokracije in dobro življenje v naši družbi: nizka stopnja zaupanja, velika polariziranost (razdeljenost), nizka stopnja medosebne solidarnosti in razpasenost instrumentalizma. Zato bi si morali pri državljanski vzgoji prizadevati za spoznavanje negativnih in pozitivnih dejavnikov teh pojavov, za čim večje uresničevanje prvih in čim manjšo udeležnost drugih. Skratka, ustrezne dejavnike moramo najprej spoznati, dojeti njihovo naravo (teoretsko-spoznalni del),

potem pa jih moramo znati tudi povečevati oz. zmanjševati (praktični del).

Instrumentalizem

Pregled temeljnih etičnih stališč pokaže, da instrumentalizem obenem z nihilizmom tvori tečaj, ki je nasprotje personalizma.¹ Nihilizem je miselno-doživljajsko obzorje osebe ali skupine oseb, v katerem so vse reči vrednotno izravnane; nič ni vrednotno višje ali nižje. Ker pa je nihilizem praktično nemožno stanje (v življenju moramo tako ali drugače ravnati, tudi neravnanje je določena oblika ravnanja), se nihilizem preobrazi v instrumentalizem. V obzorju instrumentalista pa so konkretne osebe zgolj sredstvo za doseganje cilja, ki je različen od njihove dobrobiti ali razcveta. Zelo zloglasni primeri instrumentalističnega mišljenja iz 20. stol. sta nacizem (milijoni oseb žrtvovani za prevlado arijske rase) in komunizem (žrtvovanje za doseg komunizma (brezrazredne družbe), v današnjem času pa je še zlasti nevarna instrumentalizacija ljudi za doseganje finančnih oz. gmotnih koristi. Prevelika razpasenost instrumentalističnega mišljenja ima katastrofalne posledice za vsako družbo, o čemer zgovorno pričajo že konkretne uresničitve zgornjih vrst instrumentalizma.

Doživljajska solidarnost

Solidarnost tukaj razumemo malce širše, kot je to običajno: ne samo v ekonomsko-materialnem smislu, ampak kot udeležnost pri življenju drugega sploh, ki ni omejena na ekonomsko-

materialni vidik. Pri tem ima bistveno vlogo doživljajska solidarnost, udeležnost pri doživljanju drugega. Solidaren človek si prizadeva, da bi bil sam čim bolj udeležen pri življenju drugega in da bi drugemu čim bolj omogočil solidarnost ob svojem življenju. Tu pa je potrebno pomembno opozorilo: nikoli ne smemo pozabiti, da smo osebe presežna bitja (v metafizičnem, spoznavnem in etičnem smislu) in da je mnenje, da si lahko popolnoma udeležen pri doživljanju drugega, nevarna utvara, ki lahko vodi v pokroviteljsko in (na koncu) instrumentalistično držo do drugega. Vsekakor moramo gojiti solidarnost, vendar v luči personalističnega spoznanja, da so osebe presežna bitja. Zato je prava solidarna drža obenem personalistična.

“Prava pot je v spoštovanju individualnosti in posebnosti in v hkratnem prepričanju, da je med nami vendarle dovolj skupnega in dobrega, da hoja po poti dialoga in solidarnosti ni nesmiselna.”

Zaupanje

Pri razpravi o zaupanju je potrebno razlikovati med več vrstami zaupanja.² Posebej bi opozoril na strateško, moralno, splošno in posebno zaupanje. Strateško zaupanje temelji na znanju oz. vednosti, informaciji, izkušnji in na tem, kaj (lahko) pričakujemo od nekoga. Poleg strateškega zaupanja obstaja tudi moralno zaupanje, ki je moralna zapoved, da druge ljudi obravnavamo kot vredne zaupanja. Osrednja ideja,

Foto: Marko Hrovat

na kateri temelji to zaupanje, je, da ima večina ljudi take osnovne moralne vrednote kot mi. To zaupanje temelji na veri v dobro voljo drugega. Strateško zaupanje ne more pojasniti, zakaj se ljudje vključijo v svoje skupnosti. Povezava z moralnim zaupanjem je veliko bolj neposredna. Strateško zaupanje lahko vodi do sodelovanja z ljudmi, ki jih poznamo oz. imamo o njih določeno vednost, in tako lahko pojasni samo zaupanje med majhnim številom ljudi. Za državljansko oz. civilno angažiranost je potrebno moralno zaupanje. Moralno zaupanje temelji na pozitivnem pogledu na svet, strateško pa, tako kot strah, na negotovosti. Splošno zaupanje temelji na moralnem in je zaupanje tako v ljudi, ki so nam podobni, kot v ljudi, ki

so drugačni od nas. Posebno zaupanje je zaupanje do članov posebne družbene skupine.

V Sloveniji je problem pomanjkanje moralnega in splošnega zaupanja. Slednje je ključnega pomena tako za zmanjševanje polariziranosti v družbi kot tudi za civilno angažiranost državljanov, nad pomanjkanjem katere toliko tarnamo.

Dialoškost

Sestavine državljanske dialoškosti so uporaba razumljive govorice, poslušanje drugih in zmožnost popustiti (celo pri nekaterih moralnih rečeh), če je to v danem položaju vendarle v korist skupnega dobrega. Pogoji dialoga³ nasploh so svobodnost (vključuje odsotnost tabujev), enakopravnost (prevelike raz-

like v moči onemogočajo dialog) ter sposobnost empatije (vživljanja v drugega) in sočutja. Glavna negativna dejavnika sta nezaupanje in strah. Oba najpogosteje izvirata iz nasilja, zato je kultura miru in miroljubnosti tudi osrednji dejavnik dialoške družbe. Vsekakor pa je temeljni negativni dejavnik dialoga instrumentalizem, saj v obzorju instrumentalističnega odnosa do drugega pravi dialog z drugim ni mogoč. Dialog brez solidarnosti pa že logično ni mogoč, kar spoznamo, če se zavemo, da je dialog pravzaprav dogajanje doživljajske solidarnosti.

Zmožnost ugovora

Izredno pereč problem slovenske družbe v raznih njenih segmentih je

pomanjkanje kreposti za zmožnost ugovarjanja centrom moči. Tako stanje je delno zgodovinsko razumljivo. Slovenci nismo imeli lastne države (z izjemo Karantanije). Za preživetje smo se naslonili na RKC, ki pa je hierarhična organizacija⁴. Ne nazadnje smo pol stoletja preživeli v totalitarnem ali avtoritarnem socialističnem režimu. Kakorkoli že, vedno bolj jasno postaja, da je v Sloveniji do vplivnih položajev prevečkrat potrebno izkazati servilnost in podložnost kot pa neodvisno moralno držo in pošteno kritiko. To pa je pogubna pot družbe, v kateri vlada negativna selekcija in v kateri uspevajo slabi, ne pa dobri. Temelj zmožnosti ugovarjanja centrom moči ter avtonomne in pokončne države je krepost srčnosti, ki jo lahko imenujemo tudi pogum in trdnost duha. Brez srčnosti je malo verjetno, da bodo ljudje v Sloveniji manj servilni in da se ne bodo pokvarili, ko bodo prišli na oblast (saj, kot pravi Aristotel, človeka spoznaš, ko pride na oblast). Temelj srčnosti je spoštovanje lastne vesti, leto pa je osmišljeno edino v duhovnem obzorju, ki je tako ali drugače personalistično in neinstrumentalistično. Spoštovanje vesti vsake osebe je bistveni del solidarnega personalizma.

Dialoški univerzalizem

Namen domovinske vzgoje je razvijanje zavesti o pomenu ohranjanja domovine in domovinske pripadnosti, kar vključuje tudi pomen narodov in narodne pripadnosti. Slovenski filozof France Veber je v svoji knjigi *Nacionalizem in krščanstvo* (1938) trdil, da je narodna zavest (zavest o vrednosti posameznih narodov) analogon, na kolektivni ravni, personalističnega spoznanja (Veber je govoril o krščanskem spoznanju) o edinstveni vrednosti in položaju človeške osebe v vesoljstvu. Nauk Vebrove kulturne in družbene filozofije je, da spoštovanje enkratne in edinstvene vrednosti, tako v primeru posameznika kot v primeru kulture, zahteva enako temeljno miselno obzorje, to pa je obzorje solidarnega personalizma.

Naj pojasnim še pojem 'dialoški univerzalizem', ki se pojavlja v naslovu.

‘Univerzalizem’ pomeni prepričanje, da imamo vsi ljudje, ne glede na razlike (časovne, kulturne ...), nekaj skupnega, da obstaja nekaj, kar lahko imenujemo skupna človeška narava (njen sestavni univerzalni del je vest). Dejstvo obstoja take narave pa je razlog za upanje, da je vendarle možno dosegati (vsaj najpotrebnejše) soglasje. Vendar pa soglasja ne smemo vsiljevati s silo, ampak ga dosegati z dialogom.

Etika

Iz povedanega je razvidno, da je etika, ki je lahko ustrezna podlaga državljanske in domovinske vzgoje, tudi glede na temeljne (moralne) probleme naše družbe in države, etika solidarnega personalizma in dialoškega univerzalizma. Prava pot je v spoštovanju individualnosti in posebnosti in v hkratnem prepričanju, da je med nami vendarle dovolj skupnega in dobrega, da hoja po poti dialoga in solidarnosti ni nesmiselna. Solidarni personalizem in dialoški univerzalizem tvorita duhovno obzorje, ki tako spoštovanje in prepričanje utemeljuje ter omogoča. ■

Opombe

1. Za podrobnejšo obravnavo personalizma, nihilizma in instrumentalizma gl. mojo knjigo *Človek, morala in umetnost: uvod v filozofsko antropologijo in etiko*, 2010.
2. Za podrobnejšo obravnavo zaupanja prim. moj članek *Nezaupanje kot ključni dejavnik slabega delovanja skupnosti, organizacij in družbe*, 2011.
3. Za podrobnejšo obravnavo pogojev in dejavnikov dialoga prim. mojo razpravo *Dejavniki dialoga in zdrava družba: solidarni personalizem, kreposti in pogubnost instrumentalizma*, 2010.
4. Prim. Juhant, 2009.

Literatura

Juhant, Janez (2009): *Občutek pripadnosti*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

Žalec, Bojan (2010): Dejavniki dialoga in zdrava družba: solidarni personalizem, kreposti in pogubnost instrumentalizma. V: *Na poti k dialoški človeškosti: ovire človeškega komuniciranja*, zbornik. Ljubljana, str. 11–23.

Žalec, Bojan (2010): *Človek, morala in umetnost: uvod v filozofsko antropologijo in etiko*. Ljubljana: Teološka fakulteta.

Žalec, Bojan (2011): Nezaupanje kot ključni dejavnik slabega delovanja skupnosti, organizacij in družbe. V: *Dignitas: revija za človeške pravice*, št. 51/52, str. 351–373.

Državlјanska in domovinska vzgoja ter etika

Pogled na učni načrt

✍ Mateja Iskra

Prvi stik s predmetom Državlјanska in domovinska vzgoja ter etika (DDE) je bilo spoznavanje učnega načrta.

S tem sem pridobivala odnos do predmeta, dokler ga nisem pri pripravi diplomske naloge spoznala za ‘vrednega’ bližnje pozornosti ter si izoblikovala mnenje o pomenu DDE skupaj in v primerjavi z ostalimi obveznimi predmeti v osnovni šoli.

DDE kot priložnost

O dličen se mi zdi za ustvarjanje šolske klime, uresničevanje šolskega vzgojnega načrta in kot predmet, ki je lahko šola za življenje. Kot pravi Gerjolj (1996): šola naj omogoča srečevanje mladih, ki so ljudje z različnimi življenjskimi zgodbami, s svojo identiteto, z družino, vizijo in načrti za prihodnost. Z učiteljem in med seboj bodo v takem vzdušju lahko odpirali življenjska vprašanja, pri čemer bodo spoznavali tudi učitelja kot človeka s svojim načinom življenja in izkušnjami. Tako lahko šola veliko

Foto: Matej Hožjan